

substituotavissa, esim. *Vaari mutristi harmistuneesti/harmistuneena suutaan*.

Olen esimerkinomaisesti maininnut vain muutamia Orpanan tutkimukseen sisältyvistä havainnoista. Yleensä hänen tulkintansa ovat hyvin perusteltuja. Joissakin tapauksissa voisivat toisenlaisetkin tulkinnat olla mahdollisia, mikä usein johtuu produktiivisen järjestelmän dynaamisuudesta ja avoimuudesta, siitä että muodollisesti samanlaisilla lauseilla ja lausekkeilla voidaan ilmaista erilaisia semanttisia struktuureja. Kritiikkiä voisi kohdistaa siihen, että Orpana on joihinkin kohdin tarpeettoman monisanainen; monin paikoin lukija ymmärtäisi ja uskoisi vähemmälläkin. Hakemalla löytyisi muunkinlaisia rikkeitä. Esim. s. 108, jossa käsitellään sanajärjestyksen osuutta operaattorin vaikutusalan tulkintaan, esimerkisarja on huonosti valittu. Joissakin kohdin terminvalinta ei ole onnistunut (esim. s. 101 huudahdusta käsittelevässä kohdassa, jossa on lisäksi epätarkka lähdeoteoksen referointi; s. 105 ei *varmasti*-tyyppisten adverbien kaksitulkitaisuus perustu kaikkien mahdollisten maailmojen ja jonkin mahdollisen maailman distinktion vaan varmuuden ja epävarmuuden distinktion). Lähdeluettelossa on muutama epätarkkuus.

Yleisvaikutelma Orpanan tutkimuksesta on joka tapauksessa hyvin positiivinen. Teos on erittäin tervetullut lisä fennistiikan suhteellisen vähäiseksi jääneeseen semantiikan tutkimusperinteseen. Monet Orpanan havainnot ja teoreettiset pohdinnat ovat lisäksi sellaisia, että niillä on yleiskielitieteellistäkin relevanssia.

MAUNO KOSKI

Partisiipista adjektiiviksi

HELINÄ KOIVISTO *Partisiippien adjektiivistuminen suomen kielessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 474. Mänttä 1987. 459 s.

Tampereen yliopistossa viime vuonna puolustettujen suomen kieltä koskevien väitöskirjojen rypäeseen kuuluu Marjatta Palanderin ja Kari Nahkolan töiden lisäksi kolmantena Helinä Koiviston tutkimus, joka tarkastettiin 7. marraskuuta. Aiheeltaan viimeksi ilmestynyt sentään poikkeaa edeltäjistään, jotka molemmat koskevat geminaatioilmiöitä.

Koiviston työ käsittelee vaativaa ja siinänsä kiintoisaa teemaa: partisiippien siirtymistä verbimuodosta adjektiiviksi. Kysymys aktualistuu usein esim. sanakirjatyössä ja eri sanaluokkien suhteita koskevassa tutkimuksessa. Tehtävän erityisenä hankaluutena on kuitenkin tulkinnanvaraisuus, jota aiheeseen pakosta liittyy. Ovathan kaikki partisiipit jossakin mielessä adjektiivimaisia; niitä nimitetäänkin verbaaliadjektiiveiksi. Usein on vaikea sanoa, milloin partisiippi on menettänyt verbinluonnettaan niin paljon, että se on syytä katsoa adjektiiviksi. Yhtä epäselvä on raja adjektiivistuneen ja siitä edelleen leksikaalistuneeksi tulkittavan partisiipin välillä. Näistä vaikeuksista tekijä on ollut itsekkin selvillä ja monissa yhteyksissä muistuttanut työhön sisältyvistä tulkinnaisuuksista. Siltä kannalta on hieman outoa, että tilastointia on harrastettu runsaasti, toisinaan varsin vähienkin tapausten varassa.

Luonteeltaan Koiviston tutkimus on syntaktis-semanttinen, mutta jossakin määrin on liikuttu muillakin alueilla. Morfologian lisäksi on sivuttu joskus yksityisten partisiippien etymologiaa ja väliin stilistisiäkin seikkoja. Kun nykyisen yleiskielen ohella on tarkattu myös vanhaa kirjakieltä ja murteita, on tekiällä ollut työmaata yllin kyllin.

Tutkimuksen perusmateriaalina on koko Nykysuomen sanakirjan (NS) sisältämä aines sekä sanakirjan arkiston

myöhempi kartunta. Täydennysaineistoa tekijä on poiminut mm. lehtikielestä ja kaunokirjallisuudesta sekä Tampereen yliopiston opiskelijain opinnäytteistä. Vanhan kirjakielen vertailumateriaalia on kerätty Mikael Agricolan teoksista ja Vanhan kirjasuomen sanakirjan kokoelmista. Tekijä on ilmoittanut käyttäneensä myös vanhoja sanakirjoja, mutta viittauksia niihin on kovin niukasti.

Yllättävä katko on 1800-luvun kohdalla; vain Aleksis Kivi edustaa tätä vaihetta. Esim. Lönnrotin sisällökäs leksikko on jäänyt hyödyntämättä. Siitä olisi uskoakseni ollut pakko huomata, että ylen lukuisissa tapauksissa suomen partisiihin adjektiivistuminen on suoraan yhdistettävissä ruotsin esikuvaan. — Puhuttua kieltä on otettu sikäli huomioon, että eräiden arkistojen kokoelmista on käyty läpi laajahko otos. Aineistoa on kaiken kaikkiaan runsaasti, mutta sen sekakoosteisuus on ollut hiukan ongelmallista.

Teoksen yleiskaavaus osoittaa käsittelyn monipuolisuutta ja perusteellisuutta. Neljä ensimmäistä lukua (yli 120 sivua) sisältävät yleisluonteista teoreettisvoittoista selvittelyä, josta ilmenee tekijän laajalti perehtyneen aiheeseen ja sitä koskevaan kirjallisuuteen. Lukijan ei tosin ole helppo vakuuttua jokaisen juonteen tarpeellisuudesta työn kokonaisuuden kannalta; kaikki ei ole sulautunut jäntevästi eteneväksi eheäksi tekstiksi.

Keskeisiä johdattavia jaksoja ovat luvut, joissa tarkastellaan partisiihin ja adjektiivin suhdetta (3) sekä kantaverbin luonteen ja partisiihin adjektiivistumisen suhdetta (4). Perinpohjaisen johdattelun jälkeen tekijä esittää (s. 134—) yksitoista hypoteesia, joiden pitävyyttä hän tutkimuksen pääosassa (luku 5) pyrkii tarkastelemaan. Laajan käsittelyjakson jälkeen seuraa kaksi lyhyttä päätöslukua («Kokoavia huomioita» ja »Lopuksi»); ne olisi sietänyt yhdistää.

Koiviston tutkimus on paisunut varsin 5. luvun vuoksi arveluttavan laajaksi. Tämä käsittää peräti 270 sivua, joilla tekijä seikkaperäisesti selvittää,

missä määrin ja miten eri semanttisiin ryhmiin kuuluvien verbien partisiihit ovat adjektiivistuneet. Verbit on jaettu kolmeen pääluokkaan: sää-, tila- ja toimintaverbeihin. Kaksi jälkimmäistä luokkaa jakautuvat edelleen useihin alaryhmiin ja nämä vielä jopa kaksiportaisesti pienempiin ryhmiin. Esim. tilaverbeihin kuuluvien mentaaliverbien alaryhmä tunneverbit haarautuvat vielä ryhmiksi »neutraalia tai positiivista asennetta osoittavat tunneverbit», »negatiivista asennetta osoittavat tunneverbit» ja »positiivista tai negatiivista asennetta osoittavat tunneverbit».

Harvassa lienevät ne lukijat, jotka uupumatta jaksavat tarpoa läpi sen viidakon, joka näin tarkkapiirteisesti jaotellun aineiston analyysistä on kehkeytynyt. Käsittääkseni olisi ollut parempi tyytyä karkeampaan semanttiseen luokittukseen, jolloin keskeiset havainnot olisivat selvemmin päässeet esiin. Tavatonta kärsivällisyyttä ja vaivannäköä työ on tekijältä vaatinut, ja semanttinen ryhmitely on yleensä sujunut uskottavan tuntuiseksi.

Partisiippien adjektiivistumisesta on Helinä Koiviston tutkimuksessa kuvattu monelta kannalta; edellä hahmottelemani yleiskuva ei ole suinkaan tyhjentävä. Jotain olen siitä kuitenkin jäänyt kaipaamaan, nimittäin vieraiden kielten vaikutuksen tarkempaa vaarinottoa. Kirjassa on vain niukasti viittauksia käännös- ja merkityslainoihin, mutta niiden osuus on epäilemättä huomattavan suuri. Aiemmin oli (lähimpänä) esikuvana erityisesti ruotsi, mutta viime aikoina on yleiskielemme ilmaantunut monia adjektiivimaisia partisiipeja, joiden mallina ovat olleet englannin ilmaukset. Kysymys olisi ansainnut oman yleiskatsauksensa ja lisäksi myös viittauksia vieraisiin malleihin pitkin matkaa. Nyt tällaisia mainintoja näkee vain satunnaisesti; usein selitetään partisiippimuotojen adjektiivistumista omalta pohjalta, vaikka kyseessä on ilmeinen vieraan esikuvan mukailu.

Mainitsen pari esimerkkiä. Adjektiiv-

vistunut *liikuttava* nojaa epäilemättä ruotsin partisiippiin *rörande* (jonka malli on kaiketi saksan *rührend*). Tämän kilpailijaksi viime aikoina ilmaantunut *koskettava* on puolestaan selvä semanttinen anglismi; vrt. engl. *touching*. Englantilaisperäiseksi selittyy myös *toimiva*; vrt. engl. *working*. (Molempia olen käsitellyt kirjassani Lokarista sponsoriin: englantilaisia lainoja suomen kielessä; 1984.) Englannin vaikutukseen näyttää suoraan perustuvan myös nykyaikainen *salliva* («Me elämme liian sallivassa yhteiskunnassa»): sillä on suomennettu engl. *permissive* (tyypillisesti esim. »permissive society»). Ei tunnu järin luonteelta kaivaa suomen *salliva*-ilmauksen käyttöä niin syvältä kuin kirjassa tehdään (s. 247).

Hyvin olisi sopinut myös tarkastella passiivin 2. partisiipin muotojen svetisististä käyttöä (*määrätty, pakotettu, rajoitettu, suljettu* jne.), joka kielenhuollon ansiosta on entisestään olennaisesti supistunut. (Käsittämättömäksi jää, miksi ja milloin kielenhuolto on pyrkinyt rajoittamaan *haluttu*-partisiipin käyttöä, kuten s. 248 väitetään; ks. myös s. 253.) — Adjektiivimaisten partisiippien käyttö olisi kaiken kaikkiaan ollut osoitettavissa melkoisessa määrin vieraasta vaikutuksesta riippuvaiseksi.

Kaipaamani täydennykset olisivat tietysti osaltaan laventaneet teosta, joka tällaisenaankin on kovin laaja, liitteineen lähes 500-sivuinen. Tiukalla kädellä tekstiä olisi uskoakseni voitu kyllä tuntuvasti tiivistää. Volyymin rönsyilevästä runsaudesta johtuneekin osittain se, että erilaisia lipsahduksia ja muita rikkeitä on jäänyt paljonlaisesti. Mainitsen joitakin esimerkkejä:

Yleistermiä »kirjasuomi» on käytetty tarkoittamassa »vanhaa kirjasuomea». Tällä ymmärretään kuitenkin vakiintuneesti Agricolan ajoista noin vuoteen 1820 ulottuvan kauden kirjakieltä. »Vanhaan kirjasuomeen» on toisaalta erheellisesti sisällytetty »varhaisnykysuomeksi» nimitetty vaihe. (S. 9–10.) Muita termivirheitä: s. 131 on *tunnus*

pro *johdin*, s. 132 *graafinen* pro *ortografinen*, s. 316 *koloratiivinen konstruktio* pro *vartalontoistorakenne*, s. 344 *konteksti* pro *korpus*, s. 409 *konnektiivi* perin oudossa yhteydessä. (Omituisesti on s. 26 väitetty Airilankin puhuvan partisiippien siirtymisestä »adjektiiviksi ja konnektiiviksi», vaikka Airila ilmoitettussa paikassa puhuu adjektiiveista ja substantiiveista.)

Paikoin tapaa erityyppisten partisiippien luonnehdintaan sisältyviä jyrkkiä väitteitä, jotka eivät sellaisenaan pidä paikkaansa. Esim. s. 41 kielletään semmoisen ilmauksen kuin »ihan kuollut kala» mahdollisuus; vain metaforistunut »aivan kuollut ilme» olisi käypää kieltä. S. 55 väitetään transitiiviverbeistä: »Jos verbi on oppitekoinen, suhteellisen nuori sana, sen passiivin 2. partisiippiä ei käytetä attribuuttiasemaisena.» Lausuma kuulostaa hämmästyttävältä, ja niinpä onkin helppo osoittaa vaikkapa Uudissanasto 80:stä esimerkkejä, jotka kumoavat sen heti: aliarvostettu taiteenhaara, aravalainoitettu talo, integroitu piiri, liekitetyt munuaiset, peruskorjattu talo, pikakoulutettuja lastentarhanopettajia jne.

Yhtä outo on seuraava huomautus: »Jos *Ahta*-tunnus [po. -*johdin*] sisältyy momentaaniverbiin, partisiippi ei adjektiivistu, koska momentaaniverbien partisiipit eivät — toisin kuin frekventatiiviverbien partisiipit — adjektiivistu» (s. 33). Tähän sääntöön eivät sovi esim. synonyymiset *hassahta/va, -nut, heilahtanut, hurahnut* ja *tärähtänyt*, jotka kaikki on NS:ssa esitetty adjektiivistuneina ja joista osa ynnä eräitä muitakin samantapaisia esiintyy myös Koiviston kirjassa (ks. liite 1). Toisentyyppisistäkin momentaaniverbeistä ovat adjektiivistuneet ainakin *repäisevä, riipaiseva* ja *vihlaiseva* (NS:ssa kaikista vähintään alihaikusana) sekä *tympäisevä* (NS:ssa alihaikusana), jonka momentaanisuus tosin on häipynyt.

S. 100 tuomitaan ilmaus »satava pilvi» aiheetta kielenvastaiseksi. S. 244 katsotaan, ettei partisiippiä *unohdettu* voisi

komparoida; mikään ei estäisi ymmärtääkseni kuitenkaan sanomasta esim. »vielä unohdetumpi ooppera», »unohdetuimmat runoilijat». S. 298 on pidetty mahdollottomana ominaisuudennimeä *ottavuus*. Se on mainittu NS:ssakin s.v. *ottava*, joka tosin on ilmoitettu varsinkin kalastus- ja metsästyssanastoon kuuluvaksi, mutta kyllä sopisi hyvin vaikkapa »lisätä höylän ottavuutta».

Kaikin paikoin ei esitys ole muutenkaan aivan tarkkaa. Niinpä s. 10 on puhetta »monivartaloisista» verbeistä, vaikka on kyse »nominatiiviin perustuvasta [Volter Kilven] verbistä» (esimerkkisnassa on lisäksi liika kirjain: *polvivan* pro *povivan*). S. 81 on *mojovaa* vastavaksi infinitiiviksi esitetty *mojota*; po. *mojoo*. S. 116 on Uudissanasto 80:n selitykset ja esimerkit sekoitettu, s. 259 taas *pystyä*-verbin selityksissä kompasteltu. S. 260 on *pätevä*-partisiippia väitetty yleissuomalaiseksi, vaikka Suomen kielen etymologisesta sanakirjastakin ilmenee sanan itälähtöisyys. S. 278 on näköjään sekoitettu *vaativa* ja *vaatimaton* sekä *vannottu* ja *vannoutunut*. S. 307 on (kahdesti) *lamoava* pro *lamova*.

Ikävä hairahdus on sattunut sivujen 54 ja 55 taitteessa, jossa ensin sanotaan: »Yleensä transitiiiverbien passiivin 2. partisiipit ovat kirjakielessämme vanhaa perua.» Tässä kohti viitataan lyhyesti ilman konkreetteja esimerkkejä kirjoituksiin, joissa käsitellään sellaisia intransitiiviverbien partisiippeja kuin *pidetty* (= rts. *omtyckt*), *kiistelty*, *kohuttu*, *viitattu* jne. (ks. Virittäjä 1973: 195—). Lukija jää ymmälle. Kyseisenlaisten partisiippien poikkeava luonne näkyy jääneen tekijältä huomaamatta. Nekin olisivat ansainneet kokoavan käsittelynsä, jonka yhteydessä vierasta vaikutusta olisi kannattanut pitää silmällä.

Vierasta lähtöä ovat mitä ilmeisimmin s. 56 käsitellyt Aleksis Kiven oudot adjektiivimaiset partisiipit. *Sarvitettu* ja *noettu* vastaavat tarkoin ruotsin ilmauksia *behornad* 'sarvekas' ja *sotad* 'nokinen', jotka mainitaan nykyruotsinkin sanakirjoissa.

S. 150 on *ilmetty* esitetty muitta mutkitta *ilmetä*-verbin partisiipiksi. Intransitiiviverbeistä ei kuitenkaan passiivin 2. partisiippia yleensä muodosteta, joten tekijän olisi sietänyt olla varovaisempi. NS määrittää *ilmetyn* vain adjektiiviksi, Lauri Hakulinen taas arvelee, että kantaverbi *ilmetä* on ollut aiemmin myös transitiivinen (SKRK⁴ s. 220). Lisäisin omasta puolestani, että *ilmetty* sopisi muodoltaan moitteettomasti transitiiiverbin *ilmentää* konsonanttivartaloiseksi partisiipiksi (vrt. *rakettu* : *rakentaa*); semanttisestikaan yhdistäminen ei tunnu mahdolltomalta.

S. 336 on *sulaa*-verbin partisiippien yhteydessä mainittu myös *sulattu* huomaamatta, että se on harvinaisemman *sulata* 'sulattaa' -verbin muoto. Sanaa *kirjasuomi* näkyy tässäkin käytetyn epätasällisesti tarkoittamassa nimenomaan vanhaa kirjasuomea.

S. 338 on lause: »Englannissa verbin *disturb* ja saksassa verbin *gestören* partisiippi merkitsevät henkistä häiriintymistä.» Muotoilu on hataraa muutenkin kuin että *gestören* on juuri kyseinen partisiippi eikä perusmuoto (joka on *stören*). Arvelulle, että *häiriintynyt* henkisesti tasapainottomasta käytettynä perustuisi vieraaseen vaikutukseen, tekijä olisi saanut vahvistusta kirjastani Lokarista sponsoriin.

Vieras malli on takana ilmeisesti myös siinä, että *purra*-verbiä viljellään nykyään muotisananomaisesti merkityksessä 'vaikuttaa tuntuvasti, tehot'. Epäilyttävän samankaltaisesti käytetään englannissa verbiä *bite*. Missään tapauksessa ei ole aihetta yhdistää — kuten Koivisto on arvellut voitavan tehdä (s. 375) — kyseiseen *purra*-sanan merkitykseen 1700-luvun esimerkkiä, jonka »syövä ja purewa Woide» on vain esimerkki tyyppillisestä vanhan kirjasuomen tautologiasta paratagmasta. NS:ssa tosin on Juhani Aholta sitaatti, jossa *purra*-verbiä on käytetty nykymuotia muistuttavasti: »Kari on niitä miehiä, joihin ei taika pure [= pysty, tehoa].» Kyseessä lienee kuitenkin kirjailijan yksilöllinen metafora,

Kirjallisuutta

jossa kyllä saattaa ounastella ruotsin *bita*-verbin vaikutustakin. — Samalle sivulle on luiskahtanut outo konjunktiopari *sekä — mutta* (pro *sekä — että*).

Kirjan käyttäjän kannalta valitettavaa on, että yhtenäinen sanahakemisto puuttuu. Sitä korvaa vain osaksi liite, jossa partisiipit sivuviitteineen on lueteltu verbiryhmittäin. Ei ole aina helppo arvata, mistä minkin (kenties polyseemisen) verbin partisiipit löytää. Turhaan olen etsinyt luetteloista esim. seuraavia NS:aan sisältyviä adjektiivimaisia partisiippeja: *grillattu* (NS:n täydennysjaksossa), *hiillostettu*, *keitetty*, *pariloitu* ja *savustettu*. Yhtä hyvin ne olisivat paikkansa ansainneet kuin mukaan päässeet *paistettu* ja *palvattu*. Pois näyttää jääneen myös *karaistu*; on vain *karaistunut*. Tulee epäilleeksi, ettei aineiston poiminta ole ollut ihan tarkkaa.

Kirjan ulkoasussa häiritsee se, että alaviitteiden rivit eivät ole tasapituisia. Oudolta näyttää sekini, että kursivoitavat kohdat on tyydytty alleviivaamaan kuin ankeimmissa laitosmonisteissa. Puolilainausmerkkejä on tuhattomasti liikaa, kun merkityksenselitykset on kauttaaltaan pilkottu tähän tyyliin: »Esimerkiksi seuraavassa lauseessa *syötävään* sisältyy modaalinen komponentti 'joka kelpaa syötäväksi', 'jonka voi syödä', 'joka on syytä syödä'» (s. 25).

Huomauttamisen aihetta olisi paikoin kieliasussakin, mutta lienee tarpeetonta venyttää muistutusten luetteloa tämän pitemmäksi. Tunnustustakin teos toki ansaitsee. Työsuorituksena se on sangen mittava saavutus. Tekijän oppineisuudesta kirja on niin ikään kiistaton osoitus; kirjallisuusluettelo on kerrassaan imponoiva. Helinä Koivisto on vuosien mittaan perehtynyt laajalti etenkin semantiikkaa ja adjektiiveja koskevaan kirjallisuuteen, myös ulkomaiseen. Väitöskirjan alkuosa rakentuukin kunnioitettavan lukeneisuuden varaan; eritoten dependenssi-kielioppia kirjassa on hyödynnetty ansiokkaasti. Selvitys adjektiivistuneen partisiipin tuntomerkeistä, joita on kaikkiaan löytynyt kahdeksan, no-

jaa niin ikään tutkijain eri kielistä tekemiin havaintoihin. Eri verbiryhmissä eri kriteerien painoarvo osoittautuu varsin vaihtelevaksi. Hyvin selviä eroja ilmenee siinä, mitä partisiippimuotoja minkintyyppisistä verbeistä adjektiivistuu. Otaksuttavasti Helinä Koiviston suoritamasta suomen verbien ryhmittelystä ja siihen liittyvästä pohdiskelusta on tuntuvaa apua nuoremmille tutkijoille, joita veri vetää laajamittaiseen semanttiseen tutkimukseen ja jotka eivät säiky eteen vääjäämättä ilmaantuvia suuria vaikeuksia.

PAAVO PULKKINEN

Itämerensuomen tutkimuksia

Ostseefinnische Untersuchungen. Ergebnisse eines finnisch-sowjetischen Symposiums. Edited by HEIKKI LESKINEN. *Studia Fennica* 28. Helsinki 1985. 147 s.

Studia Fennica -sarjan 28. osa sisältää valikoiman v. 1982 Jyväskylässä pidetyn suomalais-neuvostoliittolaisen itämerensuomalaisen filologian symposiumin kielitieteen sektorin esitelmiä. Teemoja symposiumissa ovat olleet itämerensuomalaisten kielten syntaksi ja leksikologia, kielenhuollon teoria, tietokone-lingvistiikka. Kuvauksen Jyväskylän symposiumista on julkaissut Matti Mäkelä vuoden 1982 Virittäjässä (s. 415–421). *Ostseefinnische Untersuchungen* -julkaisu sisältää 11 artikkelia, joista enimmäkseen sanastontutkimuksen alalta. Artikkelien lisäksi julkaisuun sisältyy toimittajan johdanto.

TERHO ITKOSEN artikkeli 'sumun' ja 'pilven' nimityksistä Euroopan kielissä perustuu Itkosen Euroopan kielikartastoa varten toimittamiin karttoihin. Itkonen toisaalta kuvailee kielikartastotyön pulmia, toisaalta esittelee 'sumun' ja 'pilven' nimityksiä ja pohtii niiden taustaa.